

mládeže i se závěry týkajícími se motivačních struktur a jejich relativní stálosti.

J. Mohelského (*Současný člověk ve společnosti a vědeckotechnický rozvoj*) a K. Khola (*Vědy o člověku a vedení lidí*) společně zajmá člověk jako objekt i subjekt procesů řízení. Mohelský ve svém příspěvku nejprve konfrontuje dva základní způsoby řízení, aby demonstroval, jak odlišným je v těchto systémech řízení postavení člověka, jak odlišný je přístup k „lidskému faktoru“. Dále pak uvazuje o předpokládaných a projektovaných dalekosáhlých změnách, jejichž důsledkem bude nejen rekonstrukce výrobních sil, zásadní proměny materiálních základů lidského života, ale jež vyústí i v tvorbu „nového typu technické civilizace humanisticky uspořádané“ (s. 134). Autor načrtává možnosti kvalifikovaného projektování postavení člověka v tomto novém typu civilizace i nutnost integrovaného přístupu v procesu projektování. Khol operuje s tezí, že s postupující změnou struktur lidských potřeb dochází i k tomuto objektivnímu procesu odpovídajícím změnám v dalších rovinách a že řízení společnosti se stále více stává řízením zájmů, postojů, tvořivosti a dalších aspektů života člověka. Je logické, že přijetí této teze vede Khola k nutnosti zdůraznit význam věd o člověku, neboť vznik těchto věd vlastně představuje uzavření okruhu struktury komplexu věd o řízení. I když s některými dílčími závěry Khola je možné polemizovat, je nutné s ním souhlasit plně v tom, že analýza procesů řízení není možná bez hlubokého studia nejen objektů, ale i subjektů řízení, neboť řízení v podstatě představuje uvědomělou činnost lidské bytosti sledující určité cíle.

Jazykem jako jedním ze specifických lidských projevů, jako jedním ze základních faktorů fylogenetického procesu, vztahem jazyk-práce a jazyk-vědomí, se ve svém příspěvku (*Člověk a jazyk*) zabývá M. Hübschmannová. Nosnou myšlenku jejího statí lze stručně charakterizovat slovy: jazyk je společenský faktor, bez něhož by společnost nemohla fungovat a člověk by nebyl člověkem. Hübschmannová se ve své statí zaměřuje především na sociální bilingvismus, na posuvy v jeho funkci v kontextu celosvětových společenských přeměn a na funkci vědy v řešení interetnické komunikace. Na konkrétním případě Romů analyzuje tři základní přístupy dominantních společností k menšinovým etnicitám — genocidu, etnocidu a bielizaci — a důsledky aplikace těchto přístupů jak z hlediska individuálního, tak společenského. Na příkladu odlišnosti dvou nesterétně rozvinutých jazyků (češtiny, slovenštiny — romštiny) demonsturuje problém integrace nesterétně vyspělých a nesterétně početných etnicit.

Mezi aktuální otázky společenského vývoje patří nesporně i otázky vzdělávání, jež se v celém světě, bez ohledu na politické, ekonomické a ideologické odlišnosti jednotlivých systémů, posunuly do samého centra pozornosti. F. Hájek (*Člověk, vzdělání a svět*) uva-

žuje nad funkcí vzdělávacího procesu v zemích s různým společenským zřízením především v rovině možnosti skutečného formování člověka „v sebe sama“, v rovině možnosti skutečného rozvinutí jeho potenciálních, zatím mnohdy spíše jen tušených schopností. V centru jeho pozornosti stojí velice závažná otázka — a lze vysoce hodnotit, že si tuto otázku položí — jaké vzdělání je schopno zajistit pro homo sapiens vstup do epochy jeho seberealizace a jaký typ společnosti je schopen vybudovat a připravit podmínky k vstupu do této epochy. Odpověď na tuto a mnohé jiné otázky nachází Hájek v analýze rozdílných společenských systémů, v odhalení jejich skutečných cílů i rozboru nástrojů dosahování těchto cílů.

Sborník statí přednesených na sympoziu v Liblicích by na první pohled, usuzováno především na základě inventarizace příspěvků a zběžného seznámení se s nimi, mohl být považován za sborník statí jen volně spjatých ústřední myšlenkou sympoza, za sborník prací přístupujících k fenoménu člověk z hlediska jednotlivých vědních disciplín i z hlediska odborné zaměřenosti jednotlivých autorů statí. Ve skutečnosti tomu tak není, neboť společným znakem všech statí je pokus o integrální přístup k člověku, pokus o přístup k lidské bytosti jako výtvaru, jehož biologická podstata byla a je transformována působením prostředí přírodního a sociálního. Centrem zájmu všech příspěvků je člověk jako bytost společenská, člověk jako výtvar i tvůrce svého přírodního i společenského prostředí, bytost spjatá určitými znaky s ostatními bytostmi svého druhu a odlišující se jinými znaky nejen od druhů ostatních, ale i od příslušníků svého vlastního druhu, neboť představuje výtvar specifický svých společenských poměrů. A právě tato dialektická jednota biologického a sociálního představuje nit táhnoucí se všemi příspěvky. Nelze popřít, že v pokusu o integrální přístup k člověku neuspěli všichni autoři stejně dobře. Někteří se jen s obtížemi vymaňovali ze sítě pevně zafixovaných rámců „svých“ vědních disciplín a svých stereotypů myšlení, pro jiné byl integrální přístup již přístupem „zažitým“. V některých příspěvcích se výrazněji promítla autorova snaha o vlastní orientaci v otázkách integrálního přístupu k člověku, jiné je možno považovat za příspěvky „zralé“. Nicméně další z vážných pokusů o integrovaný přístup k člověku přinesou své ovoce a lze si jen přát, aby takovýchto pokusů bylo více a aby s jejich kvantitou rostla úměrně i jejich kvalita.

Eliška Freiová

E. G. Antosenkov a kol.: Těkučesť rabočej sily na promyšlennych predprijatijach

(Pohyb dělnických kádrů v průmyslových podnicích).

Moskva, Ekonomika 1974, 290 s.

Takto nazvali svou novou knihu sovětští autoři, pracovníci Sibiřského oddělení Akademie

věd SSSR, vedení E. G. Antosenkovem. E. G. Antosenkov je známým autorem řady prací zabývajících se zejména otázkami fluktuace kádrů.

V čem tkví hlavní význam práce, již věnujeme nyní pozornost? V tom, že na základě desítek již realizovaných výzkumů vyvozuje závažné metodické závěry, jak provádět výzkumy fluktuace kádrů v socialistických podnicích. V tomto smyslu autoři právem v úvodu děkují členu korespondentu AV SSSR, v řadě zemí známému sovětskému matematikovi G. Aganbegjanovi za metodologickou pomoc.

Práce má kromě úvodu, závěru a příloh 15 kapitol. V prvních se rozebírá pohyb kádrů jako sociální jev a jeho specifika v socialistických podnicích.

V dalších kapitolách se autoři věnují sběru prvotních informací. Třetí oddíl je věnován zpracování prvotních informací. Nejrozsáhlejší oddíl IV tvoří kapitoly zabývající se analýzou získaných údajů — celkem osm kapitol.

V naší recenzi si povšimneme jen některých významných přístupů. Je přirozené, že zejména tabulkovou část, která je metodicky velmi cenná, nelze činiti předmětem rozboru ve stručné recenzi.

V I. kapitole autoři ukazují, že nejvýznamnější statisticky zachycovaný důvod fluktuace v oficiálních materiálech je „uvolnění na vlastní žádost“. Tento údaj vyžaduje podrobnější analýzu. Již proto, že fluktuace je i ekonomicky jevem významným — vždyť míra fluktuace v celostátním průměru činila v SSSR v r. 1967 22 %.

Tato ekonomická závažnost vedla některé vedoucí hospodářské pracovníky až k úvahám, že bude třeba zabránit odchodu kádrů „na vlastní žádost“ právní normou.

Autoři však poukazují na to, že fluktuace představuje zároveň sverážnou formu kritiky řady reálných nedostatků v podnicích: například malé péče o zlepšování pracovního prostředí, nedostatečného vyjasnění perspektivy pracovníka, nízké úrovně organizace práce v konkrétních dílnách apod. Je proto třeba spíše analyzovat důvody a příčiny fluktuace, než ji právní normou zastavit. Ostatně za podmínek rozvíjející se vědeckotechnické revoluce bude určitá část pohybu dělnických kádrů stále více žádoucí — pohyb nejlepších dělníků na vyšší funkce, na vyšší kvalifikovanou práci, do škol a kursů atd. Takový pohyb dělnických kádrů je vysoce žádoucí a je zárukou rostoucí efektivity práce.

Autoři uvádějí dvě definice fluktuace. Prvá zdůrazňuje makroekonomický přístup. Chápe tedy fluktuaci jako část „obecného pohybu pracovních záloh v národním hospodářství, tvořenou individuálním neorganizovaným přemísťováním pracovníků“ (s. 23).

Druhá definice zahrnuje pod pojem fluktuace všechny druhy přechodů (jak mimo podnik, tak i uvnitř podniku) vycházejících z iniciativy pracovníků samých a odrážejících

určitý stupeň neuspokojení potřeb pracovníků. Tato definice více zachycuje fluktuální faktory a orientuje se spíše na mikrosféru.

Autoři zcela logicky vyvozují závěr, že fluktuaci je možno řešit jediné na základě systémového přístupu, že je „obecným úkolem snižovat nežádoucí fluktuaci dělnických kádrů na všech úrovních řízení průmyslové výroby“ (s. 33) a že toto snižování musí mít formu permanentního procesu, nikoli akce.

Povšimneme si nyní, jak autoři hodnotí zvláště závažnou formu fluktuace — potenciální fluktuaci. Na základě četných výzkumů dokazují, že potenciální fluktuace obvykle výrazně převyšuje fluktuaci reálnou. Tak například na šachtách Kuzbasu činila reálná fluktuace 15,8 %, potenciální však 22,6 %. Neuspokojenost potřeb pracovníků, která je základem potenciální fluktuace, je ovšem třeba včas poznávat. „I zde se bez sociologických metod, bez analýzy procesů potenciální fluktuace nelze obejít, protože jiné metody objevení stadií neuspokojení a její motivace neexistují“ (s. 42).

Podniková praxe jistě ocení, že autoři v každé kapitole sledují metodická a sociotechnická hlediska. Ukazují například, že sběr prvotních informací má začít již studiem osobních karet pracovníků, studiem státních statistických údajů o zaměstnanosti v různých odvětvích; poté probírají různé typy anket, které tyto informace doplňují. Tak podrobně popisují například „anketu dělníka“ (s. 77–82), „anketu motivů fluktuace kádrů“ (s. 82–85) a zvláštní pozornost věnují i instrumentům sběru sociálně psychologických a sociologických informací (s. 85–144).

Ve IV. oddílu autoři radí pracovníkům hospodářské praxe, jak postupovat při analýze získaných informací. Zabývají se zde ukazateli fluktuace (s. 149), analýzou motivů fluktuace na základě získaných údajů a specifickou vahou jednotlivých faktorů fluktuace (s. 167 a další). Celá jedna hlava je věnována vlivu vztahů pracovníků v kolektivu na fluktuální pohyb, který je v řadě průzkumů prokázán. Dříve se projevoval zejména u mládeže a u výzkumných pracovníků, stále více se však stává obecně závažným (s. 229).

Naše vlastní zkušenosti plně potvrzují i závěr autorů, že je nezbytné projednat provedené výzkumy na konferenci s pracujícími, u nichž se výzkum konal, nejlépe na stranicko-vědecké konferenci.

Práci uzavírá bohatá tabulková část, kterou pracovníci praxe rovněž ocení jako instruktivní.

Závěrem lze konstatovat, že recenzovaná práce je jednou ze zdařilých a velmi potřebných prací, ukazujících, jak se pracovníci společenských věd, zejména sociologie, angažují v SSSR při řešení neaktuálnějších otázek hospodářské praxe; poskytuje i našim sociologům řadu užitečných metodických zobecnění již velmi bohaté výzkumné praxe.

Jaroslav Kohout